

# האסטרטגיה הישראלית נגד פרויקט הגרעין האיראני

## שמואל אבן

### הקדמה

החל משנת 2009, בתקופת ממשלת נתניהו-ברק, עוצבה אסטרטגיה ישראלית חדשה המבוססת על שלוש רגליים: מאמץ סיכול חשאי (כבעבר), מאמץ מדיני תקיף והצגת אופציה צבאית קונקרטית. קודם לכן התבססה האסטרטגיה בעיקר על סיכול חשאי (מבצעי ומדיני) באמצעות כוחות המודיעין, כאשר שתי הרגליים האחרות – המדינית וצבאית – היו דקות יותר. האסטרטגיה החדשה (הנוכחית) נדרשה משום שקודמתה (עד 2009) לא עצרה את התקדמות איראן לעבר הסף הגרעיני.

הבחירה באסטרטגיה החדשה מתבטאת גם בנכונות לשלם מחיר כלכלי, מדיני וביטחוני ניכר. נראה שהיא משקפת עדיפות גבוהה יותר לטיפול באיום האיראני בתקופת ממשלת נתניהו-ברק, ביחס לקודמתה, וזאת לפי גישת "ההעדפה הנגלית" – המשקפת את סדר העדיפויות של מקבל ההחלטות בהתאם לנכונותו להשקיע משאבים ולשלם מחירים במשימות שונות.

הצלחת האסטרטגיה החדשה מתבטאת ביצירת מנוף שהשפיע על המאמץ הבינלאומי לבלימת פרויקט הגרעין באמצעות החרפת הסנקציות, עד לרמה שהביאה את איראן לשולחן הדיונים. ייתכן שהחשש האיראני מתקיפה ישראלית השפיע אף הוא. עם זאת, גם האסטרטגיה הזו טרם הביאה לתוצאות הרצויות, כמשתקף מהסכם הביניים שנחתם ב־24 בנובמבר 2013 בין איראן למעצמות<sup>1</sup>, ומנכונות הממשל האמריקאי להותיר באיראן תשתית העשרה לצרכים אזרחיים במסגרת הסכם הקבע. האתגר הקרוב של ישראל הוא השפעה על המעצמות להשגה ומימוש הסכם קבע התואם את צורכי הביטחון של ישראל, ולחלופין – היערכות למצב שלא יושג הסכם כזה.

ד"ר שמואל אבן הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

## האיום הגרעיני האיראני

איראן מהווה איום על ישראל מאז עליית המשטר האסלאמי בשנת 1979. היא שוללת את קיום ישראל, שואפת להשמדתה, פועלת לדה־לגיטימציה של ישראל בעולם ומובילה חזית מדינית נגד הסכמי השלום עם ישראל. איראן מפעילה שיטות של טרור, חתרנות ואחראית לחימוש חזבאללה וחמאס באלפי טילים ורקטות המכוונים לעבר מרכזי האוכלוסייה בישראל.

לפי ההערכות, בעת חתימת הסכם הביניים, איראן השיגה תשתית המאפשרת לה ליצור מתקן נפץ גרעיני ראשון תוך מספר חודשים עד שנה מרגע שתחליט לעשות כן,<sup>2</sup> ובידיה היה מלאי אורניום ברמת העשרה נמוכה, בכמות שתספיק לייצור מספר פצצות גרעין לאחר העשרה מתאימה.<sup>3</sup>

ניתן להעריך כי איראן חותרת להשגת יכולת גרעינית צבאית מהסיבות הבאות:  
א. השגת יכולת הרתעה גרעינית מול המעצמות, ובראשן ארצות־הברית. נשק גרעיני יוכל למנוע אפשרות שהמעצמות יתערבו בענייניה הפנימיים או במהלכיה מחוץ לגבולותיה.

ב. השגת איזון אסטרטגי גרעיני מול ישראל, נוכח יכולות הגרעין שמייחסת איראן לישראל. מנקודת מבטה, האיזון נועד להרתיע את ישראל מפני תקיפה ולהוות מנוף להכרעתה בעתיד הרחוק (כפי שיפורט בהמשך).

ג. השגת הגמוניה איראנית אזורית במזרח התיכון.

ד. חיזוק מעמדה בעולם האסלאמי והשפעתה עליו.

ה. לצורכי פנים – העלאת קרנו של המשטר האסלאמי בעיני העם האיראני בכלל, ובקרב נאמניו בפרט.

לשיטתה של איראן, לשם השגת איזון אסטרטגי גרעיני עם ישראל, אין לה צורך בארסנל גדול. בכיר במשטר, האשמי רפסנג'אני, אמר באפריל 2012: אם ביום מן הימים יפרוץ עימות גרעיני, אין לישראל – כמדינה קטנה – יכולת לסבול אפילו פצצת אטום אחת ו"קל מאוד להשמיד את כל יכולותיה".<sup>4</sup> ניתן להעריך כי הסרת היתרון הגרעיני של ישראל נועדה, לשיטת איראן, לתת לה פתח של תקווה להכרעת ישראל ביום מן הימים גם בשדה הקרב הקונוונציונלי, שבו ישראל נמצאת בנחיתות כמותית. נראה כי איראן מקווה שהאיזון יגביל את ישראל בביצוע פעולות צבאיות קונוונציונליות בעומק שטחי שכנותיה, בתגובה למעשי תוקפנות נגדה, ויותר אותה חשופה לאלים. איראן גם מבקשת לערער את יסודות תהליך השלום, המבוסס על ההכרה הערבית בכך שישראל אינה בת־השמדה גם בשל הכוח הגרעיני המיוחס לה, המגביל את ממדי המלחמה הקונוונציונלית.

בנוסף, פרויקט הגרעין האיראני עלול להוביל למרוץ חימוש גרעיני – דבר שיעצים את האיום על ישראל, על יציבות המזרח התיכון ואף על העולם כולו. המרוץ עשוי לאיים גם על ביטחונה של איראן עצמה.

לאור כל אלה, ישראל רואה בפרויקט הגרעין האיראני סיכון גדול, שעלול להתפתח לאיום חמור על ביטחונה בעתיד.

## האסטרטגיה הישראלית עד 2009

עד שנת 2009 התמקדה ישראל במאמץ סיכול חשאי (מבצעי ומדיני), והקפידה לשמור על מקומה במאמץ המדיני הבינלאומי. כפי שאמר ראש הממשלה לשעבר, אהוד אולמרט: "מי שצריך להוביל את המהלך הבינלאומי הן ארצות-הברית והמעצמות; ישראל צריכה להיות שותפה במאבק הזה אך איננה יכולה ואיננה צריכה להוביל את המאבק הבינלאומי הזה; זו הייתה עמדת ממשלת שרון וגם עמדת ממשלתי"<sup>5</sup>.

מאמץ הסיכול החשאי מתבטא, על פי פרסומים זרים, במבצעים רבים של ישראל ו/או ארצות-הברית, בייחוד החל מאמצע שנות האלפיים, כגון חיסול מדענים איראניים המעורבים בפרויקט, תקיפת סייבר של צנטריפוגות העשרה ועוד. הדומיננטיות של מאמץ הסיכול החשאי התבטאה גם במינוי ראש המוסד, האלוף (מיל') מאיר דגן, על ידי ראש הממשלה אריאל שרון, כפרויקטור של המאמץ הישראלי לסכל את תוכנית הגרעין האיראנית, על כל היבטיו. בנוסף לתפקידו כראש המוסד, הוטל על דגן "לתאם בין הגופים הישראליים העוסקים בסוגיה – אמ"ן, משרד החוץ, משרד הביטחון, חיל האוויר והוועדה לאנרגיה אטומית; ולייצג את עמדת ישראל בפני מקבלי ההחלטות בקהילות המודיעין במערב, ולתאם עמם את המאמץ הבינלאומי למנוע מאיראן הגעה לנשק גרעיני"<sup>6</sup>.

הסיכול החשאי אמנם נחל הצלחות מרשימות ועיכב את קצב התקדמות הפרויקט, אולם איראן המשיכה להתקדם לעבר הסף הגרעיני. לפי הערכת אמ"ן מסוף 2009: עד לאותה העת השתלטה איראן על הטכנולוגיה של העשרת האורניום במלואה, העשירה אורניום ברמה נמוכה בכמות שתספיק – לאחר שיועשר לרמה גבוהה – לפצצה גרעינית ראשונה, התקדמה בתחום פיתוח מתקן נפץ גרעיני ופיתחה טילים בליסטיים היכולים לשאת גם ראש נפץ גרעיני. עם זאת, הוערך כי איראן אינה חותרת במלוא המהירות לעבר פצצה גרעינית, אלא בונה תשתית מגוונת, שתאפשר לה להחליט לפרוץ לעבר ייצור נשק גרעיני כאשר תעריך שהתנאים לכך הבשילו.<sup>7</sup>

בסופו של דבר, נראה שהזמן שהעניק הסיכול החשאי למניעת האיום האיראני עד 2009 לא נוצל די הצורך על ידי הדרג המדיני ליצירת מאמצים אפקטיביים נוספים למאבק בפרויקט הגרעין, וזה המשיך להתקדם. ישראל אמנם קידמה את הכנת הזרוע הצבאית מול איראן גם בתקופת ממשלת אולמרט, אולם הסתבכה בגזרה הלבנונית והפלסטינית. צה"ל הפנה עיקר את מרצו לשיקום כוחות היבשה

לנוכח תוצאות מלחמת לבנון השנייה, והדרג המדיני ניסה לקדם הסדר הקבע עם הפלסטינים, ללא הצלחה.

## האסטרטגיה הנוכחית

החל משנת 2009, תוגברה היכולת והמוכנות הצבאית ההתקפית מול איראן, בהשקעה של למעלה מ־10 מיליארד ש"ח,<sup>8</sup> והופעל מאמץ מדיני נמרץ מול הקהילה הבינלאומית. מאז ועד כה התבססה האסטרטגיה הישראלית על שלוש רגליים:

- א. סיכול חשאי – המשך המאמץ לפי האסטרטגיה הקודמת;
- ב. מאמץ מדיני נחוש ועצמאי – המציב את ישראל בעמדה קיצונית ביחס לעמדת המעצמות, שבראשן ארצות־הברית;
- ג. אופציה צבאית קונקרטי ועצמאית – לשם הרתעה מפני התקדמות פרויקט הגרעין ומנוף לקידום המאמץ המדיני, או החלטה על תקיפתו בלוח זמנים קצר, בלא מעורבות ארצות־הברית, כאשר לא תהיה ברירה.

**מטרת האסטרטגיה** כפי שהצהיר ראש הממשלה, בנימין נתניהו: למנוע מאיראן להגיע לנשק גרעיני ואף למנוע ממנה יכולת לייצר נשק כזה, קרי, להיות מדינת סף גרעינית. המטרה לא השתנתה בעקבות הסכם הביניים עם איראן.<sup>9</sup>

נראה שהשינוי באסטרטגיה הישראלית נובע מההבנה של ממשלת נתניהו־ברק שאיום הנשק הגרעיני התקדם מאוד,<sup>10</sup> ומניעתו מחייבת פעולה נמרצת וחזקה, גם במחיר חיכוך עם הממשל בוושנינגטון ובמחיר כלכלי גבוה, גם על חשבון צרכים חברתיים שהתבטאו בעוצמה רבה במחאה החברתית בשנת 2011.

**ניהול המערכה.** האסטרטגיה החדשה אמורה הייתה לחולל שינוי מהותי באופן ניהול המערכה נגד פרויקט הגרעין, אך לא ידוע ששינוי כזה אכן בוצע. כל עוד המאמץ החשאי היה המוקד (באסטרטגיה הקודמת), סיפק מטה ראש המוסד את המנגנון הניהולי הנדרש, אך עם המעבר לאסטרטגיה החדשה – חשאית, מדינית וצבאית – היה על ראש הממשלה להקים מנגנון ניהולי מרכזי אחר, ולהפעיל ביתר שאת את משרד החוץ במשימות הסברה.

## האופציה הצבאית הקונקרטית

השינוי המשמעותי והיקר ביותר באסטרטגיה החדשה היה בתחום הצבאי. אמנם, זה שנים רבות עוסקת ישראל בפיתוח יכולת צבאית לתקיפה באיראן, ובכירים ישראלים רמזו ואף איימו להשתמש בכוח צבאי נגד פרויקט הגרעין.<sup>11</sup> אולם, נראה שרק בשנים האחרונות חברו יחד היכולת, המוכנות והכוונה לכדי אופציה צבאית קונקרטית ("אקדח על השולחן"), ואלה המריצו את הקהילה הבינלאומית לפעול בנחרצות נגד איראן. נראה שלחשש המודחק מפני פצצה איראנית נוסף בקהילה הבינלאומית החשש מפני עימות רב־היקף במזרח התיכון, שעלול להיגרם כתוצאה

מתקיפה ישראלית. ייתכן שמבחינת איראן ומדינות החתומות על הסכם הביניים, מטרתו גם לצמצם את הלגיטימציה של ישראל לתקוף.

ביטוי לכך נתנה הלירי קלינטון, שרת החוץ לשעבר של ארצות-הברית (2009 – 2012), שאמרה לאחרונה כי האיומים בפעולה צבאית שמשגר ראש הממשלה נתניהו מתקבלים ברצינות באיראן, מאחר שישראל נתפסת כבעלת-ברית של ארצות-הברית. לדבריה, הביקורת הישראלית מסייעת לארצות-הברית גם מול רוסיה וסין, שנתפסות כקרובות יותר לאיראן, כפי שקרה במהלכים הקודמים לקראת החלטות על סנקציות של מועצת הביטחון של האו"ם נגד איראן. גם במקרים אלה, החשש שהאיום הישראלי לתקיפה יתממש – הועיל.<sup>12</sup>

מדברים שאמר האלוף (מיל') עידו נחושטן, מפקד חיל האוויר בשנים 2008 – 2012, ניתן להבין כי לאופציה הצבאית הקונקרטית שני מרכיבים: יכולת ביצוע מוכחת ו"אמינות בהפעלה" ("להקריין את היכולת, ונכונות להפעיל אותה אם וכאשר זה יידרש"). במקרה זה, כוח צבאי יופעל רק כאשר לא תהיה ברירה אחרת. נחושטן הבהיר כי תקיפה עדיפה על פני מצב שבו איראן תתחמש בנשק גרעיני.<sup>13</sup>

**אירוע "הדריכה"** המחיש את מרכיב "האמינות בהפעלה". לפי תוכנית הטלוויזיה "עובדה", במהלך 2010 הורה נתניהו לרמטכ"ל, גבי אשכנזי, ולראש "המוסד", מאיר דגן, להכין לפעולה מיידית (לדרוך) את מערכת הביטחון לקראת תקיפה באיראן. הוראה זו שיקפה גם את ההכרה שמאמץ הסיכול החשאי, שאותו הוביל המוסד, מיצה את עצמו. לפי הפרסום, אשכנזי ודגן לא הסכימו עם נתניהו. הרמטכ"ל טען ש"הדריכה" מקרבת את המלחמה עם איראן. שר הביטחון, אהוד ברק, הבהיר בראיון לתוכנית "עובדה" כי משמעות הפקודה שניתנה אינה יציאה למלחמה.

לדבריו: "הרמטכ"ל צריך לבנות את היכולת המבצעית, הוא צריך לומר לדרג המדיני מבחינה מקצועית אם אפשר לבצע או אי-אפשר, והוא יכול וגם צריך לצרף את המלצתו, אך אפשר לבצע את זה בניגוד להמלצתו".<sup>14</sup> התוכנית ופרסומים אחרים חשפו מערכת יחסים עכורה בין הדרג המדיני לבכירי מערכת הביטחון, שאינה הולמת אתגר זה. בשנת 2011 גלשה המחלוקת לתקשורת וליבתה את הדיון הציבורי: 'האם על ישראל לתקוף באיראן?' המתנגדים לתקיפה, ובראשם מאיר דגן (לאחר סיום תפקידו ב"מוסד") טענו כי היא תוביל למלחמה רבת, שבה ישתתפו

ראש הממשלה, בנימין נתניהו, מוביל באופן אישי את המאמץ המדיני, והוא קיבל על עצמו לשכנע את מדינות העולם באשר לחומרת האיום האיראני והצורך בחיסול פרויקט הגרעין

גם בעלות-בריתה של איראן, ולישראל ייגרם נזק רב,<sup>15</sup> וממילא, האופציה הצבאית תרחיק את פרויקט הגרעין בשנים ספורות, לכל היותר. לעומתם, היו שטענו כי מהלך צבאי 'כירורגי' נגד מתקני הגרעין לא יוביל למלחמה כוללת באזור, וגם דחיית

הפרויקט עד לסיבוב הבא עשויה להיות הישג חשוב בהתמודדות עם איום חמור זה, על אף תגובת הנגד הצפויה.

## המאמץ המדיני הנחוש

ראש הממשלה, בנימין נתניהו, מוביל באופן אישי את המאמץ המדיני, והוא קיבל על עצמו לשכנע את מדינות העולם באשר לחומרת האיום האיראני והצורך בחיסול פרויקט הגרעין. האופציה הצבאית נועדה לאפשר לו לעשות כן, אם לא תעשה זאת הקהילה הבינלאומית. כאמור, המאמץ המדיני נחל הצלחה בכך שהשפיע על החרפת הסנקציות עד לרמה שהביאה את איראן לשולחן הדיונים, אך במהלך ההידברות בין המעצמות לנשיא החדש באיראן, חסן רוחאני, נתגלעה מחלוקת מהותית בין ישראל לארצות-הברית.

**המחלוקת עם ארצות-הברית.** בעוד ישראל דורשת פירוק מוחלט של תשתית הגרעין, בדומה לדרישות מועצת הביטחון של האו"ם (להלן: מסלול א'), התגבשה בממשל עמדה שלפיה יש להותיר בידי איראן יכולת העשרה מוגבלת לצרכים אזרחיים (להלן: מסלול ב'). עמדה זו הוצגה בבירור על ידי הנשיא אובמה בדצמבר 2013 (בפורום סבן). לדבריו, הדרישה למנוע מאיראן כל העשרה בשטחה אינה ריאלית, וכי לשם השגת הסכם הקבע יש לאפשר לה לקיים תוכנית גרעין אזרחית מוגבלת מאוד ונתונה לפיקוח הדוק. עם זאת, מדברי אובמה משתמע כי במעבר לתוכנית האזרחית תידרש איראן לוותר על חלק ניכר מהמתקנים והציוד של פרויקט הגרעין האיראני, כגון צנטריפוגות מתקדמות, מתקן מים כבדים ועוד.<sup>16</sup> הגישה האמריקאית, שלפיה "הדרישה למנוע מאיראן כל העשרה בשטחה אינה ריאלית", היא הצלחה רבה לאיראן, אל מול אי-הצלחת המאמץ ההסברתי הישראלי, בחודשים האחרונים של שנת 2013. בכיר אמריקאי ששוחח עם חברי משלחת ישראלית בתחילת אוקטובר 2013 אמר: מנהיגים במערב הולכים ומכירים בכך שלאיראן תישאר ככל הנראה יכולת גרעינית כלשהי, בעוד נתניהו מתעקש להציב תנאים שרוב המומחים טוענים כי אינם מציאותיים. השאלה היא האם לא מוטב לשמר יכולת איראנית מצומצמת תחת השגחה צמודה, מאשר להתעקש על חיסול מוחלט של היכולות הגרעיניות (ואולי לא להשיג הסכם כלל).<sup>17</sup> כלומר, תפיסה זו היא תוצר של הסברת העמדה האיראנית הטוענת להמשך העשרה באיראן, והערכת מומחים במערב, המקלה בסיכון והשוללת היתכנות לשינוי בעמדת איראן. לפי תפיסה זו – רק מסלול ב' אפשרי. אפילו אם כך סבור הממשל לגבי תוצאות המשא-ומתן על ההסכם הקבע, הצהרה זו – עוד לפני תחילת המשא-ומתן – מקנה לאיראן יתרון ברור. נראה שאובמה שיגר הצהרה זו (בפורום סבן), כדי לקבוע לממשל יעד בר-השגה בראייתו, ולתאם ציפיות מול קהלי יעד.

לעומת עמדת הממשל, ישראל רואה בהמשך קיום תשתית העשרה באיראן סיכון רב, ואכן ניתן להצביע על מספר סיבות לכך:

א. **לא חל שינוי בכוונות של איראן.** למרות חשיפת פרויקט הגרעין הצבאי, ממשיכה איראן לטעון כי זהו פרויקט ל"צורכי שלום" בלבד. על כן, כל פרויקט אזרחי שיישאר באיראן עלול לצמוח לפרויקט צבאי בעתיד תוך ביצוע פעולות הסתרה, אלא שבפעם הבאה הפריצה עלולה להיות מהירה, לנוכח העובדה שאיראן כבר הגיעה לקרבת הסף הגרעיני ויש בידיה את הידע והניסיון. יצוין כי לישראל חוסר אמון מוחלט במשטר האיראני, בעוד אובמה מעוניין להעמיד את כוונותיו במבחן, לאור השינוי בגישתה מאז בחירתו של רוחאני לנשיא.

ב. **לאיראן אין צורך דוחק במתקן העשרה "לצורכי שלום".** למעשה, איראן יכולה לקיים פרויקט לצרכים אזרחיים גם בלא העשרה על אדמתה. לאיראן ממילא אין צורך דוחק בפיתוח אנרגיה גרעינית לצורכי המשק האזרחי, מאחר שהיא המובילה בעולם בגודלן של עתודות הגז הטבעי שבידיה, וברשותה כעשרה אחוזים מסך עתודות הנפט המוכחות בעולם. בהנחה שאכן קיים ריאליזם בעמדת איראן, מדוע תתעקש להחזיק ביכולת העשרה בעלת חשיבות מוגבלת למשק במחיר המשך הסנקציות, במקום להאיץ את פיתוח תשתית הפקת הגז וייצואו, למשל? ואם תתעקש – סביר להניח שאין מדובר בפרויקט אזרחי.

ג. **הפיקוח יהיה קשה ומחירו גבוה.** אם יש תשתית, תמיד יתקיים החשש שאיראן תפרוץ קדימה ברגע שתזהה חולשה במערכת הבינלאומית. מתאר זה יספק מרחב התרעה מצומצם יחסית לארצות-הברית ולישראל, לעומת פירוק התשתית, ויחייב פיקוח מסובך לשנים רבות והשקעה יקרה בתחום המודיעין. השקעה זו תשליש עצמה ויותר עקב פרויקטים דומים שיצמחו במדינות אחרות. בנוסף, קיים גם סיכון לתגובת יתר שתוביל למעגל אלימות בשל התרעה כוזבת.

**שורשי המחלוקת:** השוני בהערכת חומרתו של איום הגרעין האיראני, ופער בהבנת גודל ההזדמנות לנסות להשיג הסכם טוב יותר, עקב השפעת הסנקציות על איראן.

**השוני בהערכת חומרת האיום.** אובמה הבהיר (בכנס סבן בדצמבר 2013), כי מניעת החזקת נשק גרעיני בידי איראן היא לא רק אינטרס ישראלי, אלא גם אינטרס אמריקאי ובינלאומי. ברם, המשקיף מהצד על המחלוקת בינו לבין נתניהו עשוי להתרשם כי פרויקט הגרעין והתייצבותה של איראן כמדינת סף הם בעיה ישראלית

בעקבות הסנקציות, נשמעו באיראן קולות שקראו ל"ריאליזם אסלאמי" (להבדיל מ"אידאליזם קיצוני") מול ארצות-הברית

בלבד, בעוד האיום על ארצות-הברית רחוק בהרבה ותלוי רק בהשגת נשק גרעיני בפועל בידי איראן, וגם אז – רחוקה הדרך עד לפגיעה באינטרסים אמריקאיים בידי איראן. אובמה הסביר פער זה כך: "אני חושב שראש הממשלה נתניהו ספקן

במידה מובנת לגבי איראן, בהתחשב באיומים שזו השמיעה באופן עקבי כלפי ארצו, ובסיוע שהיא העניקה לארגונים כמו חזבאללה וחמאס, שירו טילים לשטחה. אם אני הייתי ראש ממשלת ישראל, הייתי זהיר כמוהו בכל הנוגע לשיחות כלשהן עם איראן".<sup>18</sup>

באותה מידה, ניתן לשאול מנין נובעת ההערכה המופחתת של ארצות-הברית ביחס לאיום. ייתכן שהממשל מושפע מהחשש המובן להסתבך בזירה נוספת לעיראק ולאפגניסטן. בנוסף, סביר שהממשל נשען על הערכת מודיעין טכנית באשר למרחק של איראן מנשק גרעיני, בתהליך טורי וסדור למן העשרת אורניום ועד להשגת נשק גרעיני סטנדרטי. אולם, יכולת שיגור פצצה איראנית ליעדים מרוחקים בעולם, כולל בארצות-הברית, אינה מחייבת בהכרח שנים רבות של פיתוח אמצעי שיגור בין-יבשתיים והתאמה של ראשי נפץ גרעיניים לטילים, אלא עלולה להתבסס על מתקני נפץ גדולים יותר ושילוחם בחשאי למרחקים בדרכים שונות. על כל פנים, כאשר בוחנים את השימושים האפשריים שעלולה איראן לעשות ביכולת גרעינית, אפילו ברמת מדינת סף, בולטים מספר איומים חמורים לארצות-הברית ולמדינות העולם:

א. **איראן עלולה לחשוף את ארצות-הברית ומדינות אחרות לאלימות.** יכולת גרעינית תגביר את התעוזה האיראנית לפעול באמצעות טרור וחתרנות, ותגביל את יכולותיה של ארצות-הברית לפעול נגדה, אפילו אם איראן תסתבך בפעולות טרור הרוות-אסון כדוגמת פיגועי 11 בספטמבר, או אם היא תחפוץ להשתלט על נכסים במפרץ הפרסי.<sup>19</sup>

ב. **יכולת גרעינית בידי איראן תחזק את שאיפותיה להגמוניה בשוק האנרגיה בעולם, ובמיוחד במפרץ הפרסי,** שבו יותר ממחצית עתודות הנפט בעולם, ותיצור פוטנציאל למשבר בעתיד. יוזכר ניסיונו של שליט עיראק, סדאם חוסיין, להכתיב את מחירי הנפט. כיצד הייתה נראית המציאות אילו היה בידי סדאם חוסיין נשק גרעיני לפני פלישתו לכווית ב-1990? להגמוניה איראנית במפרץ תהא השפעה גלובלית. אמנם, תלותה של ארצות-הברית ביבוא נפט פוחתת, אך הזדקקותן של מדינות מזרח-אסיה ואירופה לנפט צפויה לגדול.

ג. **יכולת גרעינית תעצים את האיום האיראני גם על מדינות אחרות,** תוביל להתמוטטות המשטר למניעת תפוצתו של נשק גרעיני (NPT) ועלולה להוביל לפיתוח יכולות גרעין בערב-הסעודית, במצרים ובטורקיה.<sup>20</sup> תהליך זה עלול להתפשט על פני העולם.

ד. **איראן עלולה להעז ולהתערב הרבה יותר בענייני מדינות אחרות** שבהן מצויים ריכוזי אוכלוסייה מוסלמית, באמצעות חתרנות, טרור ותמיכה בתנועות אסלאמית קיצוניות, כפי שהיא פועלת בלבנון.

**שאלת ההזדמנות לחולל תפנית אסטרטגית באיום הגרעין.** איראן הגיעה לשולחן הדיונים בשל הסנקציות הכלכליות, שהפכו אפקטיביות משנת 2012 והסבו לה נזקים כבדים. אמנם, היא יכלה להמשיך ולעמוד בסנקציות, במחיר גבוה, אך כנראה העריכה שבהמשך צפויה הסלמה (החרפת בסנקציות, סגר כלכלי ופעולה צבאית), וכי גם פריצה לעבר פצצה לא תבטיח את הסרת הבידוד מעליה. האפקטיביות של נשק הסנקציות על איראן נבעה מכך שהוא יצר מתח בין צורכי ביטחון החוץ (הגרעין) לבין אתגרי המשטר מבית (תדמית ויציבות פנימית).

בעקבות הסנקציות, נשמעו באיראן קולות שקראו ל"ריאליזם אסלאמי" (להבדיל מ"אידאליזם קיצוני") מול ארצות הברית. רפסנג'אני, למשל, טען בספטמבר 2013, כי פשרה היא צו השעה, כפי שעשה הנביא מוחמד בהסכם ח'ודיביה, שהכשיר את הקרקע לניצחון ללא שפיכות דמים, וכפי שעשה חומייני כאשר נאלץ לחתום על הסכם הפסקת אש עם עיראק ביולי 1988, על אף שהבטיח להפיל את סדאם חוסיין מכסאו. גישה זו אומצה, לפחות טקטית, בידי המנהיג ח'אמנאי, שענה לרפסנג'אני: **"גם מתאבק מקצועי מפגין לעיתים גמישות ... אך בלי לשכוח מיהו יריבו ומה מטרתו הראשית"**.<sup>21</sup> הנשיא, חסן רוחאני, ציין בדצמבר 2013 בסיפוק כי הסכם הביניים כבר תורם למשק.<sup>22</sup>

## סיכום

הדרך לפתרון בעיית איום הגרעין האיראני עדיין בראשיתה. ככלל, נראה שארצות הברית לא מיצתה את מנופי הלחץ שבידיה ואת ההזדמנות לעלות על מסלול א', והזדרזה לשחרר את איראן מדרישות מועצת הביטחון לפירוק מוחלט של תשתית הגרעין שלה כבר בשלב מוקדם.

לב הבעיה הוא הפער בין הערכות ישראל לאלו של ארצות הברית ומדינות אחרות ביחס לחומרת האיום האיראני בכלל, ולמשמעות הותרת תשתית העשרה באיראן בפרט. פער זה אינו נוגע רק לאיום על ישראל, אלא גם לאיום על ארצות הברית ומדינות אחרות, והוא ניתן לגישור רק באמצעות הסברה, אלא אם איראן תעשה בעצמה טעות גסה. לפיכך, הלקח לישראל לטווח הקצר הוא להגביר את המאמץ ההסברתי בכל המדינות וקהלי היעד – אשר להם השפעה על הסכם הקבע, ועל בסיס היכרותה המעמיקה עם האיום האיראני – לגבי האפשרות שאיראן תהפוך למדינת סף גרעינית ותהווה איום גם על האינטרסים שלהם.

נראה שארצות הברית לא מיצתה את מנופי הלחץ שבידיה והזדרזה לשחרר את איראן מדרישות מועצת הביטחון לפירוק מוחלט של תשתית הגרעין שלה

אין לצפות שאיראן תזנח את שאיפותיה להשגת נשק גרעיני, אלא לכך שתדחה אותו לעתיד רחוק יותר. היעד, לפיכך, הוא להציב את איראן במרחק המרבי

מהפצצה, כך שהשינוי הטקטי שחל בעמדת המשטר יהפוך בהדרגה לבעל משמעות אסטרטגית לישראל ולעולם. לשם כך על ישראל לדבוק באסטרטגיה הנוכחית, כאשר המטרה לטווח הקרוב היא השגת הסכם קבע מיטבי בין המעצמות לאיראן ומימושו בהקדם האפשרי. עדיפות ראשונה – חזרה למסלול א'.

במידה שמסלול זה ייחסם, תצטרך ישראל, בלית ברירה, להשתלב במסלול ב' ולגלות מעורבות עמוקה בפרטיו. חשוב לוודא שיכולת ההעשרה המוגבלת והפיקוח ההדוק במסלול זה לא יאפשרו לאיראן לפרוץ לעבר פרויקט צבאי ללא גילוי ותגובה, וכי "המרחק מהסף" יישמר ויוגדר בין ארצות-הברית וישראל בקריטריונים מוסכמים, כך שלא יתאפשרו פרשנויות שונות בעתיד, כפי שמתקיים כיום. בכל מקרה, יש לוודא שהפרויקט האזרחי אכן יהיה מינימלי ויגדיר במפורש באילו פעילויות יכולה איראן לעסוק במסגרת זו, ובאילו לאו.

בתחום הכוונות – המשא-ומתן עם איראן עסק עד כה בדיון טכני, מבלי שזו נדרשה להימנע מתוקפנות נגד ישראל, בעוד הסכם הביניים פוגע בפועל בלגיטימציה של ישראל להגן על עצמה ולתקוף את פרויקט הגרעין באיראן. לפיכך, ראוי שבהסכם תידרש איראן להכיר בזכותן של ישראל ושל כל מדינות האזור להתקיים בשלום ובביטחון, ותתנער ממעורבות בטרור. ישראל מצידה צריכה לפעול בנחישות ובמתינות, ולהוריד את מפלס המתיחות עם איראן, ככל האפשר.

במישור המערכתי – ישראל נדרשת למאמץ אינטנסיבי שמחייב גם הגדרת יעדים ריאליים ברורים, קביעת דרך ניהול המערכה, קביעת מנגנון לניהול ותוכנית פעולה מפורטת לחלון הזמנים הקצר. בנוסף, ברור הצורך גם בהיערכות לאפשרות שהמשא ומתן המדיני הנוכחי לא ישיג את מטרותיה של ישראל.

## הערות

- 1 עמוס ידלין, "הסכם ז'נבה – לא "הסכם היסטורי" ולא "כישלון היסטורי", מבט על, גיליון 26, 489, נובמבר 2013.
- 2 הנשיא אובמה אמר (בראיון ל-AP, 5 באוקטובר 2013): "ההערכות שלנו בדבר פרק הזמן שיידרש לאיראנים לייצר נשק גרעיני עדיין מדברות על שנה ויותר"; בהתייחסו לשאלה על אודות הערכת ראש הממשלה, נתניהו, שלפיה איראן נמצאת בטווח של כשישה חודשים מפצצה.
- 3 נרי ברנר, "ראש אמ"ן: לאיראן יש אורניום מועשר ל-4 פצצות", Ynet, 2 בפברואר 2012. <http://www.haaretz.co.il/misc/smartphone-article/1.2132852>
- 4 האשמי רפסנג'אני כיהן כנשיא איראן (1989–1997) והוביל את פרויקט הגרעין בתקופתו. הצהרתו זו חוזרת על הצהרתו מדצמבר 2001, אז הכריז כי פצצה גרעינית אחת בתוך ישראל תשמיד הכול, בעוד פצצה כזו תגרום רק נזק לעולם המוסלמי. לטענתו, הכרזותיו לא נועדו לאיים על ישראל, אלא להמחיש את כדאיות פירוז האזור מנשק גרעיני בעבורה. המקור: MEMRI, 5 באפריל 2012.

- http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345\_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3111
- 5 אטילה שומפלבי, "אולמרט: הכרזתו מלחמה על הממשל האמריקני", Ynet, 1 דצמבר 2013.  
http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4460002,00.html
- 6 יוסי מלמן, דן רביב, **מלחמות הצללים**, הוצאת משכל, ידיעות ספרים, 2012, פרק ראשון.
- 7 אפרים קם ואפרים אסכולאי, "לוח הזמנים של הפצצה האיראנית", **עדכן אסטרטגי**, כרך 12, גיליון 4, ינואר 2010.
- 8 עמוס הראל, ברק רביד, "אולמרט: ההתנגחות של נתניהו בממשל אובמה בעניין איראן מסכנת את ישראל", **הארץ**, 1 בדצמבר 2013.  
http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2179610
- "אולמרט: נתניהו הוציא 11 מיליארד על "הזיות הרפתקניות", **הארץ**, 11 בינואר 2013.  
http://www.haaretz.co.il/news/elections/1.1905437
- 9 נתניהו בוועידת הליכוד, ערוץ 22, 19 בדצמבר 2013.
- 10 ח"כ צחי הנגבי, יו"ר ועדת החוץ והביטחון של הכנסת לשעבר, ציין בכנס ב-INSS ב-1 בדצמבר 2013, כי בתקופת ממשלת אולמרט (2005-2009) חלה התקדמות רבה בפרויקט הגרעין האיראני.
- 11 למשל, שר התחבורה, רא"ל (מיל.) שאול מופז, הצהיר ביוני 2008: "אם איראן תמשיך בתוכנית שלה לפיתוח נשק גרעיני – נתקוף אותה". לדבריו, "פעולה צבאית נגד איראן תהיה בהסכמה, בהבנה ובתמיכה של ארצות הברית". Ynet, 7 ביוני 2008.  
http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3552786,00.html
- 12 אלי ברדנשטיין, "קלינטון: הביקורת של ישראל נגד הסכם הגרעין מסייעת לארה"ב", **מעריב**, 22 בדצמבר 2013.  
http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/533/010.html
- 13 "נחושות: המטרה היא מניעת איראן גרעינית צבאית ולא התקפה", אתר נענע 10, 26 באוקטובר 2013.  
http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1013640
- 14 התוכנית "עובדה", ערוץ 2, 4 בנובמבר 2012. "נתניהו: לא נשים את המפתחות אצל האמריקנים", אתר mako, 5 בנובמבר 2012.  
http://www.mako.co.il/tv-ilana\_dayan/2013-e2afde9009f4a310/Article-c0bb99a4b90da31006.htm&sCh=3d385dd2dd5d4110&pId=565984153
- 15 מאיר דגן: ברק אמר שיהיו 500 הרוגים? יהיו הרבה יותר, **הארץ**, 29 באוקטובר 2011.  
http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1579101
- 16 נשיא ארה"ב אובמה בפורום סבן, חדשות ערוץ 2, 7 בדצמבר 2013.  
http://www.mako.co.il/news-channel2/Weekend-Newscast/Article-8cbc2161e8ec241004.htm
- 17 Mako, 5 באוקטובר 2013.  
http://www.mako.co.il/news-world/international/Article-b59002a16d88141004.htm
- 18 ראיון אובמה ל-AP, 5 באוקטובר 2013.  
http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4436803,00.html
- 19 מארק דויל, "איראן גרעינית וההרתעה המורחבת של ארצות הברית במפרץ", **עדכן אסטרטגי**, כרך 16, גיליון 3, אוקטובר 2013.

- 20 עבדאללה אל-אסכר, יו"ר מועצת השורא (האסיפה המייעצת לממשלה הסעודית) אמר בנובמבר 2013 בעקבות הסכם הביניים: "אני סבור שערב-הסעודית תפעל להשגת פצצה אם איראן תעשה זאת, וגם מצרים, ואולי טורקיה ואיחוד האמירויות". המקור: רויטרס, וואלה חדשות, 24 בנובמבר 2013.  
<http://news.walla.co.il/?w=/13/2697449>
- 21 "מאבק המנהיגות בין ח'אמנאי לרפסנג'אני" (ד'), MEMRI, 24 בספטמבר 2013.  
[http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345\\_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3490](http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3490)
- 22 דורון פסקין, "רוחאני משדר אופטימיות: הסכם ז'נבה כבר סייע לכלכלת איראן, כלכליסט, 8 בדצמבר 2013.  
<http://www.calcalist.co.il/world/articles/0,7340,L-3618844,00.html>